

14.

Meg köll immár szünni (mert le köll fekünni)
 Musikának ;
 Vegye kiki szállásának
 Utját elől s jó ágyának.

15.

Oltsák el az gyertyát : Cupido ő lantját
 Hadd verje ;
 Ember szívét hogy nevelje
 Örömét is fölemelje.

Vége.

A kismartoni főlevéltárból

DR. MERÉNYI LAJOS.

CALANUS ÉS ARETINUS ATHILÁJA.

Új adalék régi plágiumok történetéhez.

Spanyolországi bűvárlataim közben, az Escorial fejedelmi könyvtárában egy XV. századi díszes hártya-codex vonta magára figyelmemet, melynek címlapján e sorok olvashatók :

Iuvenci Celij Calani Dalmate historia de Athila hunorum regis incipit. Ugyancsak a címlapon, korona alatt, dísztelen könyvtári bélyeg, e körirattal : »Real biblioteca de San Lorenzo del Escorial à cargos de los PP. Agustinos.« E munka szövege a 4-rétű gyűjteményes codex 39—46. lapjait foglalja el ; könyvtári száma : Plut. III. arm. g. nro 18.

Bibliographicus czímmásolatot vettem a codexről, szokás szerűl följegyezvén kezdő és végző sorait.

Hazatérve, midőn beosztanám gyűjteményembe, a kéziratok csoportjában egy sárospataki codex-másolatra bukkantam, mely szóról-szóra megegyezik az escoriali codex kezdetével. S mivel Calanusnak Attilája három ízben kiadatott, egész szövegét összehasonlítottam a sárospatakiéval ; eredményül — egy plágiumot fedeztem föl. És pedig nem közönséges, nem mindennapi plágiumot, mert a plagiator valóban illustris szerző, Italia csillaga (legalább az volt pályafutása idején.) A sárospataki ev. ref. főiskola könyvtárában lévő XV. századi Attila-codexen ugyanis, mely nem egyéb mint Calanus Athilájának jóformán szolgálai másolata, Leonardus Aretinus van szerző gyanánt megnevezve. Az a Leonardus Brunus ab Aretio« (t. i. Arezzóból ; szül. 1370, megh. 1443), kiről elogiúmban (Ep. LI.) azt mondja Aeneas Sylvius : »Magnus Hetruviae

splendor, quo nemo post Lactantium Ciceroni proximior fuisset.« Tehát halála után is oly adoratio tárgya, mint volt életében. Hire, neve, dicsősége az Alpokon túl még tán nagyobb volt, mint hazájában. Spanyolok és francziák járják Florenzset csak azért, hogy szentől-szembe lehessenek a tudomány e hatalmas bajnokával. Egy spanyol ember, zarándoklata czélját érven el Aretinus személyében, térdre bukik előtte, s csak nagy fáradsággal lehet talpra állítani. Girolamo Tiraboschi (Storia della letteratura Italiana. Milano, 1834. XVI. 85) egyéb jellemző részlettel együtt, így írja le azt az épületes jelenetet: »Leonardo fu avuto in conto di uno de' più dotti uomini del suo tempo; e Vespasiano, citato dal co. Mazzucchelli, afferma, di aver veduti egli stesso più forestieri spagnuoli e francesi venuti a Firenze sol per conoscerlo di presenza; e che uno Spagnuolo fra gli altri, che dal suo re era stato incaricato di visitarlo, gli s'inginocchiò innanzi, e a gran fatica s'indusse a rialzarsi; e aggiugne che Alfonso, re di Napoli, invitollo colla speranza di grandi onori alla sua Corte, ma inutilmente.«

És a kit kortársai ekként magasztaltak, azt kell ím vádolnunk a legnagyobb irodalmi bűnnel, azt kell elmarasztalnunk a plagium vétségében. Még pedig milyen plagiumban.

A plagiumnak három főfajtája van. Az egyiket szívesen nevezem az angolokkal »literary coincidences«-nek, melyet mi reminiscenciáknak hívunk (de csak a költészet terén). Ép most jelent meg az angol könyvpiaczon egy kis kötetke (Literary Coincidences, by Mr. W. A. Clouston. Glasgow, Morison Brothers, 1892.), melyben egyebek közt el van mondva, hogy Disraeli az alsóházban Wellington haláláról szólva, jó részben Thiersnek egy maréchal de France fölött tartott emlékbeszédét szavalta el. A két beszéd közti találkozást csak Disraeli holta után vették észre, midőn a nemes lord régi jegyzetei közt meglelték Thiers beszédének kivonatát, melyet összehasonlítván a parlamenti beszéddel, világossá lett a tényállás. Ennek azonban, oly eredeti főről lévén szó, mint Disraeli, Mr. Clouston szerint egyszerűen Disraeli memoriája lehetett az oka, mely oly enormis volt s oly assimiláló képességgel bírt, hogy öntermelte színben tüntette fel azt is, a mit csak kölcsönvett.

Ugyanott említve, hogy Disraeli egy novellája egyik fejezetét Macaulay lord Byronról írt essayje ezen kezdő soraival kezdte: »We know no spectacle so ridiculous as the British public in one of its periodical fits of morality.« Ezt már azonnal észrevették. Disraeli felelt: ha ő »literary impostor« vagyis plagiator, bizonyára elrejtí ama fényes pávatollakat, s nem teszi ki szem elé, nem tűzi a fejezet élére. Macaulay maga is jó szívvvel elfogadta e magyarázatot, s még inkább úgy vehette, midőn a novella legközelebbi kiadásában az incriminált mondat már »a celebrated living author«-nak van a szájába adva.

Ilyen irodalmi találkozások igen sűrűn fordulnak elő kiváló íróknál is. Igy került bajba Leibnitz (l. Historische Zeitschrift. 1864.

XI. 130) és Dumas, ki Schiller Don Carlosából, a maga Henri III.-jába vett át egy részletet (l. Börsen-Courier, Berlin. 1883. V. 26.), vagy nálunk Csiky Gergely, ki a Proletároknak szereplő honvéd-özvegyet egy »fiatal regényíró« munkájából zsákmányolta volna (l. Magyarország, 1881. 19. sz.).

Ha e vádak mind igazak és ámenek is, akkor is csekély jelentőségűek. Kiket ilyféle vád ér, ha *egész* működésük eredetiségének pajzsa alá állhatnak, maguk sem sok ügyet vetnek rájuk. S mindenesetre vigasztalódhatnak egy újabb francia íróval: »il paraît si difficile d'inventer, que toute oeuvre un peu forte est toujours accusé de plagiat.«

Ugyanide tartoznak a maradandó nagy eszmék, melyek ép azzal dicsőülnek meg, ha közprédává válnak. Így zsákmányolta ki Virgilius Homert, Tasso Virgiliust, János evangyelista Plátót, Dante Aquinói Tamást és a Doctor seraphicust. A nagy gondolatok eme hajcsöves elterjedésére vonatkozólag a napokban egy hirlapi cikkben classicus enuntiatióra akadtam, melyet legyen szabad ide igtatnom: »Some of the happiest things ever said are inimitable, for the simple reason that their wit or humour depended altogether on momentary conditions, which could not possibly be reproduced. But the great ideas and the most charming conceits of mankind must be liable to reproduction. To accuse every reproducer of plagiarism and crime would be about as absurd as to accuse the Mint of to-day of having plagiarised upon the gold coins of Alexander or of Elizabeth.« (The Daily News. London, 13. Apr. 1892. No 14,361.)

Másik fajtája a plágiumnak az átdolgozás, midőn a feldolgozott anyag merőben idegen. Így készült Budai Ferencz polgári lexicon a Budai Ézsaiás magyar történelme Sinay Miklós kézírataiból, Decsi Sámuel Osmanographiája Istvánfiból, s hogy egy újabb példát hozzunk fel, Hugó Károly Báró és bankárja, a mint Emődy kimutatta, egy francia novellából. Tudományos műnél ily eset rend szerint már a plágium rovatába tartozik, költőinél esetről-esetre bírálandó el. Mennyit kölcsönzött Shakspeare obscurus régi íróktól, s mégis igaza van Landornak, hogy »Shakspeare azért eredetibb volt az eredetieknél, mert holt-tetekbe öntött életet, s mozgósítá az előtalált bábúkat.«

A harmadik fajta plágium, az igazi, a tizenhárompróbás plágium: az egyenes kiírás meglévő könyvekből. Még ebben is van azonban enyhébb beszámítás alá eső. Megesett nem egy kiváló írón, hogy kényelemszeretetből elővette egy vagy más jegyzetét, s oly helyen alkalmazta, hol maga sem fektetett rá semmi súlyt. Így Dumas fiás irodalmunkban mint »irodalmi szarka« mint »irodalmi Rózsa Sándor« volt bemutatva (A Nők Munkaköre, 1873. 1. sz.) a miatt, mert Bécsben Frau von Storm albumába szó szerint belefördította Petőfiből, hogy »Szabadság, szerelem, e kettő kell nekem« stb. Shelleyről olvastam »A forged letter of Shelley« című közle-

ményben, hogy Grahamhez írt levelébe egy jó hosszú passzust azon mód vett át lord Bolingbrokenak Swifthez írt leveléből. (l. The Athenaeum. London, jan 12. 1889. No 3194, p. 51).

Ide sorolom az élczekeket, melyek gyűjteményem tanúsága szerint, feltétlenül nemzetközi közvagyonul tekintetnek, s a mi élczeink ép úgy körülat tesznek a föld kerekéségén, mint a hogy mi átvesszük idegen nemzetek ebbeli termékeit.

Az igazi plagiumoknak jelenleg sehol sincs oly melegágya, mint magunkfajta secundarius nemzetek irodalmában. Ezer a csábítás. Nagy irodalmak kész művei intenek a mesterember-írók felé, kiknek elszaporodása különben is európai tünet. S a ki pénzért vagy mellékczelokért dolgozik, kinél az irodalom művelése nem benső szükségérvet kifolyása: az hamar megérti a recipét: »nimm zwei Bücher und mach' ein drittes.«

Nálunk a régi világban nem sokat adtak az eredetiségre. Elmaradt kis irodalmunk, alig egynehány mű kivételével, merő fordítás, vagy átdolgozás. S még ez az alantas írói functió is oly érdem, hogy megtámadásnak alig volt kitéve. Csak a gorombább fajta, t. i. magyarból azon mód eltulajdonított szöveg ment plagium számba. Ezért fakad ki Pázmány Imadsaagos Keönyve második kiadása (Pozsony, 1610) előljáró levelében, hogy a mult évben egy eperjesi predikátor maga nevével nagy részént kinyomtatá Bártfán, az ő imádságos könyvecskéjének első kiadását. Ilyen pl. Czeglédi Nyíri István Ighen szept historiája (Debreczen, év n. XVI. század), melynek versefjei koppintanak a plagiátor körmére, mert azokból nem Czeglédi Nyíri uram neve jó ki, hanem ez a mondat: »Gióke Ferencs az bibliaban találta.«

Legujabb irodalmunkban ritka jelenség az olyan Czeglédi-féle plagiator. Még legközelebb áll hozzá a Geschichte der österreichischen Militärgrenze magyar szerzője, mint a ki a Határőrvidékről írt egy kötetes művét Vaniceknek egyetlenegy, ugyanazon nyelvű, nyolcz évvel azelőtt Bécsben nyomtatásban, csaknem ugyanazon cím alatt megjelent négy kötetes munkájából kivonatolta, s azt ugyancsak Bécsben és Teschenben, nyomtatásban a maga műve gyanánt adta ki (l. Századok, 1884. 65. l.).

Modern plagiatoraink rend szerint nem egy, hanem több műből ragasztgatják össze műveiket, úgy hogy helyesebben compileroknak nevezhetők. Ezeknek typicus alakját, igen érdekes lenne ugyan párhuzamba állítani a renaissance legkiválóbb plagiatorával; de (ép e számban) sem kedvünk, sem terünk nincs rá. Nagy ideje visszatérnünk Aretinushoz, kinél megfejtésre vár, mikép vetemedhetett afféle hitványságra? Minden plagium kulcsa az illető író jellemében keresendő. Aretinusnál Tiraboschi (l. c.) vezet nyomra, ekkép nyilatkozván a nagynevű szerzőről. »Se ne lodano comunemente i savi ed onesti costumi (ez bizonyára a renaissance felfogása szerinti »onore«); e l'unico vizio che, secundo Raffaello Volterrano (Comment. I. 21.), in lui videsi, fu l'avarizia. Ei fu lontano

comunemente dalle ostinate e furiose inimicizie che ardevano allora fra' letterati, e solo contro Niccolò Niccoli ei si rivolse con un' amara invettiva, che è inedita, intitolata »Oratio in Nebulonem maledicum«, del che abbiamo altrove esaminata l'origine (Burckhardt is ismer-teti, II. köt.), e abbiám veduto che in questa occasione non si può Leonardo difendere dalla taccia o di adulator, o di calun-niatore.«

Azon kor írónak egyetemes nyavalyája a fősvénység, a lopás anyja, mi ha akkor is feltűnt, nagyon magas fokú lehetett. Im ez teszi Aretinust irodalmi tolvajjá. Egy-egy kézirat abban az időben esetleg egy pensióval ér fel, ha jól el tudják helyezni. Aretinus ily célra szánta úgy látszik a Calanus Attiláját, melyet készletben tartott, hogy alkalom adtával dedálja, s anyagi jutalmát lássa.

Toldy Ferencz ismerte a sárospataki codexet, s a Magyar Tud. Akademia kéziratárában lévő jegyzetei közt, melyeknek »Leonardi Aretini Atila« a felirata (Történelem, 4-rét, 30. szám) plajbászszal írt következő sorai olvashatók: »Mindannyi író, ki Leonardus munkáit felhossa, egy sem ismerte Atiláját. Tán nem csal sejtelmem, hogy ő ezt Zsigmond császár (és király) bőkezűségére számolva írta, s ajánlotta fel a magyar királynak, bár az egy fennmaradt vagy legalább eddig ismert codexben ajánló-levelé nincsen.«

Könyvek ajánlása a XV. században valóságos keresetforrás. S épen Aretinusról igen jellemző adatom az, hogy van egy szintén hozzánk, Jankovich Miklós gyűjteményébe került, szintén plagium gyanuja alatt álló történelmi műve, mely Julianus bibor-nokhoz intézett dedicatióval van ellátva. Czime: Leonardi Aretini de bello Italico adversus Gothos gesto libri IIII. incipiunt, ad R. P. D. Julianum Card. scti Angeli. (Cod. membr. sec. XV. 4-o.).¹

Bármiként álljon az ajánlás ügye, a dolog lényegén mitsem változtat. Aretinus oly szemérmetlenül plagizált, hogy állítólagos művéhez a maga emberségéből alig adott egyebet a három soros czímnél; mire nézve bizonyítékul három részletet közlök: a mű elejét és végét, s találomra egy pontot a közepéből:

*Iuveni Celij Calani Dalmate
historia de Athila hunorum rege
incipit.*

*Leonardus Aretinus in vitam et mor-
tem Attilae regis Vngarie.*

Hvnni qui et auares nunc *au-
tem* vngari in ultima meothida
quae palus est scitharum inter

Hunni qui et anares (!) nunc *vero*
Vngari in vltima meothida que pa-
lus est Scitharum inter glaciale Th-

¹ Aretinusnak még egy történelmi műve volt Jankovich birtokában: »Leonardi Aretini Chronicon sui temporis. Cod. chart. sec. XVI. in fol.« Ld. Pertz: Archiv der Gesellschaft für ältere Geschichtskunde. Hannover, 1838. VI. 145.

glacialem tanaim et maffageta-
rum immanes populos vt per-
hibent plerique chronographorum
habitauerunt.

nanyum et Mafagotharum immanes po-
pulos vt perhibent plerique Cronogra-
phorum, habitauerunt.

Modico vero temporis post hoc
spacio interiecto athila solus cupi-
ens imperare bledam fratrem dolo
interemit vt quidam tradidere ve-
neno, alii percussoribus immis-
sis qui eum continuo interimerent.
Sed, licet de specie mortis in
historiographis diffensio sit, de
nece infidiis facta, nulla discre-
pantia est. Regnum igitur hun-
norum, interemto fratre, athila
solus obtinuit.

Modico vero post spacio temporis
interiecto Attila folus cupiens impe-
rare, Bledum (!) fratrem dolo intere-
mit, vt quidam tradidere veneno, alij
percussoribus immis-
sis, qui eum conti-
nuo interimerent: *eo quod quedam
recusauerat, que Attila fieri absolute
mandauerat.* Sed licet de specie mortis
inter historiographos diffensio sit, de
nece de infidijs facta nulla est discre-
pantia. Regnum igitur Hunnorum, in-
teremto fratre, Attila solus obtinuit.

Vixit autem athila annos lvi. vt
plerique historicorum in litteras
retulerunt. Ea die qua iulius caesar
qui primus romanorum singulare
arripuit imperium natus est, et
ea nocte fluxu sanguinis interem-
tus, qua mensis die idem caesar
in fenatu acceptis uulneribus con-
fossus interijt — *Deo Gracias.*

Vixit autem annis quinquaginta sex,
natus, ut plerique historicorum in lite-
ras retulere, ea die, qua Julius, qui
primus romanorum singulare arripuit
imperium, natus est. Et ea *die* nocte
fluxu sanguinis interemptus, qua men-
sis die idem caesar in fenatu acceptis
uulneribus confossus interijt. — *Amen.*
Et sic est finis hystorie Attilae.

A csak kissé ovatos plagiator az eltulajdonított művet
legalább is megfejelel és megtalpalja, hogy ne lehessen azonnal
ráismerni. Aretinus még ennyi elővigyázattal sem élt. Jelentéktelen
változtatásai mind olyanok, melyeket a mű másolása közben is
megejthetett.

Arról az íróról, ki ily műveletre képes, az erkölcsi világ
változhatatlan törvényei szerint, föltehető, hogy nem csupán akkor
plagizál (vagyis lop), mikor rajtaérik; föltehető, hogy írói mun-
kássága általában a plagiumon sarkallik.

Aretinus, kinek csak Brunet (Manuel du libraire et de
l'amateur de livres. Paris, 1860. I. 396—401) nem kevesebb mint
22 művét ismeri, épen mint historicus, tényleg több ízben állott
plagium vádjá alatt. A gótok történetét Procopius görög eredeti-
jéből fordította, s a maga neve alatt adta ki, a miért Paulus
Jovius (Elog. cap. 116) keményen megtámadta. (V. ö. Vossius:
De historicis latinis, p. 558.) Ugyanígy járt el a Bellum Punicum

megírásánál, melyet Polybiusból fordítva, a maga neve alatt árult. Bayle (Dictionnaire historique et critique. Basle, 1741. I. 302, 303) mentegeti ugyan, Hamberger meg azt állítja, hogy Procopiust és Polybiust nem csupán fordította, hanem más szerzőket is felhasználó említett munkáihoz; de az ő Attilájának provenienciájára vonatkozó jelen cikkem után biztosra veszem, hogy mind a két mű eredetisége nagyon gyenge lábon áll, értékök meg semmikép sincs arányban azzal a dicsőséggel, mely Aretinus emlékét mind eddig övezte.

Már csak úgy vagyunk a plagiatorokkal, hogy a kit egyszer annak ismertünk fel, semmiféle művében nem tudunk bízni. Toldy Ferenc is, a ki Aretinus Attiláját ki akarta adni, kutatásai közben Jovius vádjára bukkanván, jegyzetei közé két helyt is bevezette: »NB. megnézni Procopot, nem innen vette-e Atilát.« S az egyiknél plajbászszal oda írta »Nem.« Mind a mellett gyűjtői dús tapasztalatai visszatartották e munka kiadásától, bár sohasem jött rá, hogy Aretinus Calanustól plagizálta Attiláját.

BALLAGI ALADÁR.

A NYELVTÖRTENETI SZÓTÁRBÓL KIMARADT SZAVAK.

(II-ik közlemény.)

Álomfák. »Egy álomfák borítása minden hozzátartozandók nélkül,« munka ára 1 frt 15 kr v. p. Csongrádmegyei limitatio 1812-ből. (megjel. ily czim alatt: »1812-dik esztendei börtmáshava 29-ik s következő napjaiban Szegvár helységében tartatott tekéntetes nemes Csongrádvármegyének közgyűlése alkalmatosságával a czéhbeli mesteremberek kéziműveik s munkáik ára, a szegődött cselédek, szolgák és napszamosok bére, egyéb e tárgyra ügyellő és a közrendtartásra megkivántató némely közrendszeresekkel egyetemben a törvény erejével s fenytéke alatt e következő módon határozottak meg.« Leghátul: »felolvasa és kiadá Horgosi Kárász Miklós t. n. Csongrád vármegyének h. főnotáriusa.« Szegeden nyomtatott Grün Orbán betüivel. Folio 65 lap.) A nyeregjártók árszabásában.

Barom. (Marhanyáj) »Hogyha a barom avagy gulya öreg számban 500 darabot felül nem halad, a gulyásnak esztendei fizetése készpénzben 250 firtokra és 15 drb. marha teletetésre határozottatik«, 1. o. 59. l. »Tapasztalni lehet, hogy majd minden baromnál és ménésnél felesleg számu bojtárok találhatnak.« Csongrádm. végzése a közbátorság ügyében 1807. decz. 1-ről. (Nyomtatásban megjelent, folio) 7. lap »Zsarkó barmára kihajtatta a marhát«, »Deák barom«, »Kardos göboly«, — gyakori kifejezések Hódmezővásárhely város régi jkönyveiben s irományaiban.